

תורכיה שוב מתנדנדת?

ד"ר אלון ליאל*

* ד"ר אלון ליאל כיהן בעבר כמיופה הכוח של ישראל בתורכיה.

הראשונה של שנות ה-80, חזר להתמודד בשלהי העשור והגיע לשיאו בבחירות בדצמבר 1995, שבהן זכה ב-21% מהקולות, וסיעתו הייתה לגדולה ביותר בפרלמנט התורכי.

ארבקן אינו זר לכל מי שעוקב אחר הפוליטיקה התורכית. מאז פרוץ משבר האנרגיה בתחילת 1974 השמיע בעקביות את גרסתו שלפיה יש לנצל את המשבר להתקרבות משמעותית בין תורכיה למדינות המוסלמיות (ובמקביל להתרחקות מהמערב). ארבקן ערך בשנות ה-70 ביקורים בלוב, בעיראק, בערב הסעודית ובאיראן בניסיון להשיג מהן נפט בתנאים מועדפים ושימש שופר לקריאותיהן לניתוק הקשר בין תורכיה לישראל. במהלך מגעיו עם מפיקות הנפט נמתחה עליו ביקורת (מצד החילוניים) על "הקרבת הערכים הרוחניים של תורכיה", שפירושה בעיקר הנכונות לסטות מהמורשת החילונית שהנחיל מוצטפא כמאל.

פעילותו האנטי ישראלית של ארבקן הגיעה לשיאה ב-1980. ב-28

ביוני 1980,

בארוחת-ערב

לכבוד

השגרירים

המוסלמיים

באנקרה הגדיר

ארבקן את חוק

ירושלים בשם

"הפשע של

המאה"

הידיעה שלפיה שרת החוץ התורכית, טנסו צ'ילר, הבהירה לשר החוץ האמריקני, ויליאם פרי (בספטמבר 1996), כי תורכיה לא תתיר למטוסים אמריקניים להמריא מבסיסים על אדמת תורכיה לפעילות נגד עיראק, לא זכתה לכותרות גדולות; ייתכן שהייתה ראוייה להן.

מדי כמה שנים פורץ משבר בינלאומי חדש המאלץ את תורכיה לשאול את עצמה אם היא במערב או במזרח. כבר יותר מ-70 שנה (מאז הרפורמות שהנהיג אתא תורכ), נוטה הכף מערבה, אך לא בעקביות. הנטייה מערבה היא רצופת נסיגות, ושיחת צ'ילר-פרי הייתה אחת מהן.

הסיבה לנסיגה הפעם - עלייתו לשלטון (באמצע 1996) של נגימטיין ארבקן, מנהיג "מפלגת הרווחה" האיסלאמית. ארבקן הוא המנהיג הדתי הראשון והיחיד שהיה לתורכיה מאז ימי אתא תורכ. הוא נכנס לזירה הפוליטית בשלהי שנות ה-60, התקדם בהתמדה בשנות ה-70

(שבהן שירת שלוש

פעמים כסגן ראש-

הממשלה), הושעה

על-ידי שלטון

הגנרלים במחצית

גיבורי המהפך האיסלאמי בתורכיה: ראש הממשלה נגימטיין ארבקן וסגניתו טנסו צ'ילר

החוץ ציילר), ועל המגרש הפוליטי משחקים גם נשיא מנוסה ופרו-מערבי (סולימן דמירל) וצבא חזק המופקד לא רק על הגנת המדינה ועל המאבק בחתרנות הכורדית, אלא גם על מורשתו החילונית-מערבית של כמאל אתא תורכ.

הסיבה העיקרית להעדר גמישות של ממש במדיניות החוץ התורכית היא שתורכיה עברה את נקודת האל-חזור בשלבי ההתפתחות הכלכלית-

וקרא "לעקור את ישראל מן המזרח התיכון".¹ למחרת הגיש ארבקן הצעת-חוק לפרלמנט, שהביעה אי-אמון בשר החוץ התורכי דאז, היירטין ארקמן, על רקע "מדיניותו הפרו-מערבית" וקראה במקביל לניתוק הקשר הדיפלומטי עם ישראל.

מאז החל בכהונתו כראש-ממשלה נוהר ארבקן בהתבטאויותיו נגד המערב ונגד ישראל, אך לא חדל מהן. באחת מהן תיאר ארבקן במפגש עם קציני צבא ואנשי משרד החוץ התורכי את הדגל הכחול-לבן כמסמל את שאיפות ההתפשטות של ישראל:

הפס הכחול העליון (לדבריו) הוא נהר הפרת והתחתון - נהר הנילוס, ומכאן ההוכחה שיש לישראל שאיפות טריטוריאליות גם לגבי שטחה של תורכיה.²

אין פלא אפוא שעצם עלייתו לשלטון של ארבקן עוררה דאגה במערב. עם זאת השאלה היא, אם התבטאויותיו של סגן ראש-הממשלה בשנות ה-70 וראש-הממשלה דהיום נגד המערב וישראל יש בהן כדי להטות משמעותית את מדיניות החוץ של תורכיה ממסלולה.

נראה שהתשובה היא שלילית.

נגימטין ארבקן אינו "פרש בודד" בפוליטיקה התורכית. מדובר בממשלה רוטציונית עם מפלגת "הדרך הנכונה" הפרו-מערבית (לאחר שתי שנות קדנציה של ראשות הממשלה, אמור ארבקן להתחלף עם שרת

ארבקן בעת ביקור באיראן מתחת לתמונה של חומייני

הסירוב האחרון להרשות לאמריקנים להשתמש בבסיס חיל האוויר באינצ'רליק לפעולות נגד עיראק (בשל פלישתה לאיזור הכורדי) הוא אפוא חזרה למסורת התורכית של אי-מעורבות.

לעומת זאת, דוגמאות בולטות לתמיכה במערב היו התפקיד שמילאה תורכיה במלחמה הקרה (בעיקר במלחמת קוריאה בשנות ה-50) בהנהגתו של ראש-הממשלה עדנן מנדרס ומעורבותה במלחמת המפרץ בראשית שנות ה-90 בהנהגתו של טורגוט אוזאל, כאשר כוחות הקואליציה הורשו לפעול משטחה של תורכיה ולתקוף את העיראקים. גם ביחסיה עם ישראל התגנדה תורכיה תכופות בין ניטרליות לבין פרו-מערביות. למשל, ב-1958 נחתם באנקרה הסכם חשאי בין ראש-הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, לבין ראש-ממשלת תורכיה, עדנן מנדרס. ההסכם היה חלק מברית אסטרטגית פרו-מערבית, שכללה - נוסף על תורכיה וישראל - גם את איראן ואת אתיופיה, דהיינו הגוש הלא ערבי באיזור. הברית המרובעת החזיקה מעמד קרוב לעשור והתבססה על מכנה משותף עיקרי אחד - החשש של כל אחת מהארבע מפני הסביבה הערבית העוינת ומפני ברית-המועצות וגרורותיה במזרח התיכון.

לעומת זאת, בתחילת שנות ה-80 הקפיאה

חברתית שלה. תורכיה נכנסה לקטיגוריה של "המדינות הגלובליות", הזקוקות להון זר, לשווקים חופשיים ולידע טכנולוגי להמשך צמיחתה ופיתוחה. כל אלה נמצאים בעיקר בעולם המערבי, והחפץ בהשגתם מחויב לכללי המשחק המקובלים במערב.

לתורכיה יש כיום בסיס תעשייתי גדול ומגוון, והיא חייבת לייצא בהיקפים גדולים לרחבי העולם. בניגוד לאיראן, לעיראק וללוב, המסוגלות לחיות על הנפט, תורכיה היא יבואנית נפט ואינה מסוגלת להרשות לעצמה מותרות מסוג זה.

המזרח האיסלאמי פשוט אינו אופציה ממשית עבור תורכיה המודרנית. עם זאת, ההזדהות עם המערב נפגעת מדי פעם, כאשר תורכיה מחליטה לשוב למדיניות של אי-מעורבות - בעיקר בכל הנוגע לעימותים אזוריים. לתורכיה מסורת ארוכה של אי-מעורבות בסכסוכים שבהם מעורבות שכנותיה, ובעיקר בסכסוכים שיש להם מימד גלובלי. בין הדוגמאות שניתן למנות: הסכסוך הישראלי-ערבי על גלגוליו השונים, מלחמת איראן-עיראק או הסכסוך בין ארמניה לאזרבייג'ן על מובלעת נגורנו-קרבך. ב-1980 אף סירבה תורכיה לבקשת ארצות-הברית להצטרף לעיצומים נגד איראן בשל משבר בני הערובה.

איחוד הניגודים: ציילר הפרו-מערבית וארבקן הפונדמנטליסטי האיסלאמי לוחצים ידיים לאחר שחתמו על ההסכם הקואליציוני

אוקטובר 1982. נשיא
תורכיה, גנרל אדרן, לוחץ
את ידו של מיופה הכוח
הישראלי, ד"ר אלון ליאל

את קואליציית השלום המזרח תיכונית, שכבר כללה את מצרים ואת ירדן. עובדה זו מסבירה את ההתנגדות הנחרצת להסכם גם בטהראן וגם בבגדאד.

מאז נחתם ההסכם מרחיק הלכת בין תורכיה לישראל התחלפו ראשי-הממשלה בשתי המדינות, וחלו שינויים בקווי המדיניות המזרח תיכונית הן בירושלים והן באנקרה. יש לקוות שהסכמי מרס 1996, שהביאו את יחסי ישראל-תורכיה לשיאם, אכן יחזיקו מעמד ויתרמו לא רק לקשר הדו-צדדי, אלא גם לעיבוי קשריה של תורכיה עם המערב כולו.

הערות

1. גומהורייט, 29 ביולי 1980
2. הורייט, 25 ביולי 1996

תורכיה את יחסיה עם ישראל ורוקנה אותם מכל תוכן בלחצן של מדינות הנפט. לחץ זה הגיע לשיאו לאחר שהכנסת חוקקה את חוק ירושלים ביולי 1980.

בשורת ההסכמים שנחתמו במרס 1996, במהלך ביקורו של נשיא תורכיה דמירל בישראל, ובעיקר בהיבט הצבאי שלהם, ניתן היה לראות שוב אקט פרו-מערבי מובהק של התקרבות משמעותית לידידה הבולטת של ארה"ב באיזור. ההסכמים בין ישראל לתורכיה, שכללו אימונים צבאיים משותפים, התפרשו גם כמהלך אנטי-סורי. יחסי תורכיה-סוריה מתוחים על רקע תמיכתה המתמשכת של סוריה ב"חזית השחרור הכורדית" (PKK), וההסכם עם ישראל הגביר את בידודה של דמשק.

ההסכם התורכי-ישראלי ממרס 1996 התפרש בבירות ערביות רבות גם כניסיון ישראלי להרחיב